
Inleiding

Uit *Droomseminarie*
Tomas Tranströmer (2011 p. 213-214)

*Vier miljard mensen op aarde.
En allen slapen, allen dromen.
In iedere droom drommen lichamen en gezichten samen-
de gedroomde mensen zijn talrijker dan wij.
Maar zij nemen geen plaats in...*

...

*Morgen is alles uitgewist.
Het mysterie van de grote verspilling!
De vernietiging...Zoals wanneer de toerist
aangehouden wordt door wantrouwige mannen in uniform-
zij maken de camera open, rollen zijn film uit
en laten de zon de beelden doden:
zo worden dromen door daglicht verduisterd.
Vernietigd of slechts onzichtbaar?
Er bestaat, uit het gezicht, een dromen
dat altijd doorgaat. Licht voor andere ogen.
Een gebied waar kruipende gedachten leren lopen.
Hergroepering van gezichten en gestalten.
Wij lopen door een straat, te midden van mensen
in de brandende zon.
Maar even zovele of meer nog
Die wij niet zien*

*Bevinden zich binnen in de donkere gebouwen
die aan weerszijden oprijzen.
Soms loopt een van hen naar het raam
En werpt een blik op ons daarbeneden.*

Dit fragment uit een gedicht van de psycholoog en Nobelprijswinnaar literatuur Tomas Tranströmer (°1931-†2015) in de vertaling van Bernlef vormt de aanzet van dit boek. Elke mens droomt, maar kan zich zijn dromen vaak niet herinneren want dromen zijn fenomenen die onze geest binnendrijven en verdreven zijn op het moment dat we er kennis van hebben genomen. In navolging van Freud (1900) gaan we er vanuit dat de droom een volwaardige psychische act is, drager van betekenis en duidbaar. De droom is bovendien een bij uitstek subjectieve aangelegenheid. Er bestaat meer dan één betekenis van een droom. En er zijn vele toegangswegen om de betekenis van een droom te ontsluiten. De psychoanalytische methode is er slechts één van.

De patiënt, ook wel analysant genoemd, kan tijdens een psychoanalyse binnen het afgelijnde kader alles wat in hem omgaat zeggen aan zijn analyticus/analytica die op een welbepaalde manier luistert (gelijkmatig zwevend). Binnen dit psychoanalytisch kader worden vaak dromen uitgesproken die verwondering wekken zowel bij de analysant als bij de analyticus. ‘De duiding van de droom is de koninklijke toegangsweg tot de kennis van de onbewuste activiteiten van de geest’, heeft Freud geschreven. De betekenis van een droom kan ontdekt worden door te luisteren naar de vrije invallen van de dromer zelf. Er zijn echter dromen die geen invallen oproepen en toch de verwondering van de analysant en de analyticus wekken. Niet iedereen wenst zoveel tijd in zichzelf te investeren als in een psychoanalyse mogelijk is maar de meeste mensen zijn wel geïnteresseerd in de betekenis van de eigen dromen. Ook analytici voelen de wens om dromen van hun patiënten met collega’s te bespreken, zeker wanneer de analyse geen duidelijkheid brengt of dreigt te stagneren. Analysanten blijven ook na hun psychoanalyse geïnteresseerd in het eigen wordingsproces en onderzoeken graag verder hun dromen, zonder opnieuw in therapie te gaan. Droomonderzoek staat dan in dienst van de voortgaande zelfanalytische werkzaamheid.

In het gedicht van Tranströmer zijn een aantal inzichten samengebond die inspireren bij het droomonderzoek. De droom is een intieme en subjectieve werkelijkheid die voortdurend in wording is, dromen gaat dag en nacht door. Vooral tijdens de nacht, als het ook in onszelf duister mag worden, lichten droombeelden op en wekken ze meestal slechts even onze aandacht, soms ook krachtig en op een beangstigende manier, dan spreken we van nachtmerries. Tijdens de dag komen we soms in contact

met dagdromen of rêverieën, maar dat veronderstelt dat we rustig mijmeren. Onze dromen zijn bevolkt met personages; vaak wordt onze eigen persoon vermenigvuldigd in onze dromen en zijn we tezelfdertijd als observator op de achtergrond aanwezig. Terwijl tal van droompersonages aspecten van onszelf vertolken tijdens het uitbeelden van het droomscenario.

Wij, drie auteurs van het boek, hebben een lange psychoanalytische ervaring en luisteren dagelijks naar dromen. Annelies van Hees is als literator bijzonder geïnteresseerd in dromen. Dit boek is tot stand gekomen na het uitwisselen en bespreken van dromen die ons fascineren. Dromen roepen vooral vragen op die we de dromer graag willen voorleggen. In de eerste plaats willen we met dit boek blijf geven van dienstbaarheid aan en respect voor dromers. Uiteindelijk kan alleen de dromer zelf de betekenis van zijn droom vinden door er verder over te reflecteren in dialoog met een ander. Wij zijn er ons van bewust dat een droom vaak een mysterieuze kern bevat die zijn geheim slechts na verloop van tijd prijs geeft, maar ook soms niet. We hopen natuurlijk dat wij, de droomdenkers, niet zoals in het gedicht van Tranströmer worden gelijkgesteld met wantrouwige mannen in uniform die camera's openbreken en nog niet ontwikkelde droombeelden overbelichten en ze onzichtbaar maken. Zoals in het gedicht van Tranströmer wordt gesuggereerd, veronderstelt de droom een innerlijk oog. De droom zelf is een venster op de innerlijke wereld, de meest vrije van alle invallen, een vluchtige en intieme creatie met esthetische kenmerken (Hebbrecht, 2010 p. 180). Al deze elementen worden in een droom samengebracht. De droom: het gebied waar kruipende gedachten leren lopen. De droom maakt gebruik van archaische uitdrukkingwijzen, zoals symboolrelaties en beeldtaal die al bestonden voor het alfabet is ontwikkeld. Meestal is de droom te begrijpen als een verzameling visuele beelden die op een andere manier gerangschikt zijn en tot een verhaal geordend. Dromen weerspiegelen een stadium in de progressie en de differentiatie van het denken. Zoals jonge gedachten die nog kruipen alvorens ze leren lopen. Dromen: licht voor andere ogen. Zo vaak hebben we meegemaakt dat een droom licht brengt in de duisternis: wie onbeslist blijft bij een keuze of geblokkeerd is in een creatief proces, zal opheldering vinden in de eigen dromen. Het delen van dromen met andere psychoanalytici brengt nieuwe inspiratie en kan een smeulend analytisch proces aanvuren waar de patiënt ook zijn voordeel mee kan doen.

Aan dit boek gaat een geschiedenis vooraf. Van prof. dr. Harry Stroeken had Marc Hebbrecht zo'n tien jaar geleden vernomen dat er in

Nederland gedurende drieënhalf jaar een dromengroep liep onder zijn leiding. Hij beschreef de sfeer ervan als speels-creatief, er werd veel gelachen. Stroeken had het gevoel met wezenlijk analytische dingen bezig te zijn, namelijk het begrijpen van wat mensen in beeldtaal probeerden uit te drukken, vaak zelf niet-wetend waarom het ging. Verschillende collega's merkten dat ze plezier kregen in dromen en er meer op ingingen. Ze gingen hun eigen dromen registreren. Patiënten gingen ook meer dromen vertellen. De dromengroep had een positief effect op de eigen praktijk van psychotherapie en psychoanalyse (Hebbrecht, 2010 p. 7). Rolien van Mechelen ging na het uiteenvallen van de groep met een of twee anderen door met droomanalyses te publiceren in het *Psychoanalytisch Woordenboek*. Dat vormde het begin en de aanleiding van het onderhavige boek.

Er zijn vier fasen te onderscheiden:

1. Iemand vertelt een droom alsof het zijn eigen droom is, dus in de ik-vorm. Dat mag een droom van een patiënt zijn, of een eigen droom, of een droom uit een boek, maar je vertelt de droom in de Ik-vorm. De groep luistert.
2. De moderator vraagt de droombrenger om de droom nog eens te vertellen. De tweede keer luisterend naar de droom vang je heel andere dingen op. Dat is heel interessant en kan een aanleiding zijn voor verschillende associaties.
3. Het is de bedoeling dat de droombrenger na het vertellen van de droom in alle toonaarden zwijgt en ook geen vragen aan de droombrenger stelt. De groep kent dus alleen de droom en weet niets van de achtergrond van de dromer. Dan komt de groep aan het woord. De groepsleden laten hun invallen komen bij de droom. De groep functioneert als een Grieks koor. Alle stemmen, ook de bescheiden stemmen die alleen op de achtergrond wat zeggen, worden gehoord door de groep en worden met de invallen door hen vertolkt. Het werkt een beetje zoals met een tegenoverdrachtdroom. Het is niet de bedoeling om de droom analytisch te duiden. De invallen kunnen over van alles en nog wat gaan. Bijvoorbeeld over de emotionele kleur van de droom, het geslacht en de leeftijd van de dromer. Het kan gaan over een tijdsaanduiding, of een associatie met het heden, al komt dat grappig genoeg niet vaak voor. Er wordt rustig de tijd genomen voor de verschillende associaties. Het associëren gaat door tot de stroom opdroogt.
4. Dan krijgt de droombrenger vrij baan. Die heeft vaak tijdens het associatieproces wat aantekeningen gemaakt en kan nu vertellen wat hem is opgevallen en wat hem inspireert voor de therapie of de analyse. Door de associaties van de groep kan de behandelaar soms

ineens door zijn eigen blinde vlek heen kijken. Het is verbluffend hoe vaak de associaties over de manifeste droom iets blootleggen over de latente problematiek, maar ook over de thema's die in de therapie nog onderbelicht zijn. Een mooi voorbeeld hiervan is dat de groepsleden heel heftige associaties hadden bij een onopvallende droom, waardoor de therapeut kon opmerken dat hij de agressieve kant in de belevingswereld van de patiënt (nog) niet had gezien.

De Amsterdamse droomdenksters hebben de werkwijze van de dromengroep overgenomen tijdens hun associërende besprekingen. De droom en de tekst werden vervolgens doorgestuurd naar Marc Hebbrecht die daarop zijn invallen geeft.

Waar gaat dit boek over?

Het eerste deel bevat enkele theoretische hoofdstukken geschreven door Marc Hebbrecht. In het eerste hoofdstuk komt de actuele techniek van de psychoanalytische droomduiding aan bod en wordt de huidige stand van zaken geschetst, namelijk hoe met dromen wordt gewerkt binnen mainstream psychoanalyse (IPA georiënteerd). De bespreking van de Ullman-methode volgt in het tweede hoofdstuk. Wat kan het bespreken van dromen in een groep bijdragen aan het begrijpen ervan? Hoe zet je zo'n groep op? Welke is de specifieke werkwijze en wat is het onderscheid met psychotherapie en psychoanalyse? Al deze vragen worden beantwoord. Het eerste deel sluit af met een multidisciplinair hoofdstuk over nachtmerries.

Het tweede deel is samengesteld met bijdragen uit het grensgebied Psychoanalyse en Cultuur. Annelies van Hees bespreekt een droom die in een verhaal van Hans Christian Andersen, de Deense sprookjesschrijver, aan bod komt. In *Genot wordt Bestraft* wordt ingegaan op dromen van Federico Fellini, de bekende Italiaanse filmmaker, en zijn dromenboek. Er volgt dan nog een bespreking van een droom uit een tekst van Remco Campert en ten slotte een droom die we aangetroffen hebben in een niet-gepubliceerd boek over de Tweede Wereldoorlog.

In deel drie worden vier dromen gebundeld die aan ons werden meegedeeld.

In het vierde deel worden dromen besproken die tijdens een psychoanalytische therapie of een bankanalyse aan bod zijn gekomen. Om de anonimiteit van de dromers maximaal te waarborgen, is onder de verschillende droombesprekingen niet de naam vermeld van de participerende analyticus die de droom heeft ingebracht. Aan elke dromer is achteraf

de toestemming tot publicatie gevraagd. Elke dromer werd verzocht commentaar te leveren bij de droombespreking. Deze is telkens toegevoegd. Sommige commentaren zijn uitvoerig, andere uiterst beknopt. Elke dromer heeft toestemming gegeven tot publicatie.

Het vijfde deel bestaat uit de bespreking van drie nachtmerries, de eerste twee van eenzelfde patiënt. De laatste nachtmerrie is ons meegeëld door iemand die niet in therapie is.

Het boek sluit af met een kritische nabespreking, een korte verantwoording en de personalia van de auteurs.

Onze bijzondere dank aan alle droomsters en dromers die zo vriendelijk waren hun dromen met ons te delen en ons de toestemming gaven deze met collegae psychoanalytici te bespreken en vervolgens te publiceren. We danken onze families omdat we een deel van onze vrije tijd aan dit boek hebben besteed.

Dank ook aan Mark Kinet, de verantwoordelijke van de Reeks Psychoanalytisch Actueel voor zijn raad in verband met vormgeving en de lay-out.